

Λεξιλογικοί «νόστοι»

Ο «νόστος», η επιστροφή στην πατρίδα (από το ρήμα νέομαι «επιστρέφω»), δεν χαρακτήρισε μόνο «τη γλυκιά προσμονή της επιστροφής στην πατρίδα» που κατέληξε στο νόστιμος, αλλά έδωσε και «τον ψυχικό πόνο που γεννάει αυτή η προσμονή», τη νοσταλγία. Και ήταν μάλιστα οι Γάλλοι που κατέφυγαν στις ελληνικές λεξιλογικές πηγές, πλάσσοντας πρώτοι αυτοί το άλγος του νόστου, το *nostalgie*. Έτσι, από άλλο δρόμο, η λέξη επέστρεψε στη «λεξιλογική πατρίδα» της.

Η επιστροφή μιας λέξης ως δανείου στη γλώσσα από την οποία ξεκίνησε χαρακτηρίζεται ως αντι-δάνειο, ως επιστροφή δανείου, ως επιστροφή μιας λέξης στη γλώσσα στην οποία γεννήθηκε. Από τις πιο αποκαλυπτικές διαδικασίες λειτουργίας της γλώσσας στο πεδίο συνάντησης των λαών και των πολιτισμών είναι τα αντιδάνεια. Συνιστούν μαρτυρίες της περιπέτειας στη ζωή των λέξεων και μαζί παραδείγματα τού πόσο αυτά τα κατεξοχήν πνευματικά δημιουργήματα, που είναι οι λέξεις, εξελίσσονται εννοιολογικά περνώντας από γλώσσα σε γλώσσα, από λαό σε λαό, για να ξαναγυρίσουν συχνά στον τόπο καταγωγής τους πραγματοποιώντας έτσι τον «λεξιλογικό νόστο» τους.

Ποιος περίμενε λ.χ. ότι η σχολαστικότετη έννοια που δηλώνει η αρχαία ελληνική λέξη γραμματική θα επέστρεφε μετά από αιώνες στη σημερινή ελληνική γλώσσα ως γκλάμουρ! Με συνήθη γέφυρα τη λατινική γλώσσα η λέξη πέρασε από τα Ελληνικά στα παλαιά Γαλλικά κι από κει στην παλαιά Αγγλική, όπου η αρχική σημασία «γραμματική», ως γνώση των ολίγων μορφωμένων, πήρε τον χαρακτήρα «της απόκρυφης γνώσης» και, κατ' επέκταση, «της μαγείας», για να εξελιχθεί μέσω της Σκωτικής (*glammar*) στη σημασία «μαγική ομορφιά» (19ος αι.) και κατόπιν ?με τη μορφή *glamour*? σε «γοητεία, αίγλη» με την οποία και επανήλθε στην Ελληνική.

Μια άλλη ενδιαφέρουσα εξέλιξη είχε η αρχαία ελληνική λέξη ποινή. Μέσω πάλι της Λατινικής και της παλαιάς Νορμανδικής, το ελληνικό ποινή κατέληξε στο αγγλ. *penalty*, για να επιστρέψει (ως αντιδάνειο) στην Ελληνική ως πέναλτι, όρος στο ποδόσφαιρο!

Δεν «θα 'κοβε το κεφάλι του» κανείς ότι το ιταλικότατο πιάτσα δεν μπορεί να έχει σχέση με Ελληνικά; Ε, λοιπόν, το πιάτσα ξεκίνησε από το (ήδη αρχαίο) ελληνικό πλατεία (ενν.οδός), θηλ. τού επιθέτου πλατύς, μέσω τού λατιν. *platea* («φαρδύς δρόμος» μέσα στην πόλη), πέρασε στην Ιταλική ως *riazza* (αρχικά *plaza*), απ' όπου ήδη στα μεσαιωνικά χρόνια επέστρεψε στην Ελληνική ως πιάτσα.

Η έκπληξη κορυφώνεται στην προέλευση της λ. γόνδολα. Μεταφράζω τι γράφεται σχετικά στο εγκυρότερο λεξικό της Αγγλικής, στο Random House Webster's College Dictionary, λήμμα gondola: «[εισήλθε στην Αγγλική το] 1540-50 από την Ιταλική, που πάει πίσω στα Βενετσιάνικα, πιθανώς από μεσαιωνικό ελληνικό κοντούρα «μικρό ακτοπλοϊκό σκάφος», θηλ. του επιθ. κόντουρος «κοντός, κυριολ. σκάφος με ουρά» από το όψιμο ελληνικό κοντός + ελλ. -ουρος από το ελλην. ουρά ». Σκάφος, λοιπόν, με κοντή ουρά η ιταλ. gondola (γόνδολα) ξαναγύρισε στην Ελληνική ως γόνδολα!

Κι επειδή δεν νοείται καλοκαίρι χωρίς το γαλλικότατο πλαζ (γαλλ. plage), ας παρακολουθήσουμε την ετυμολογία της λέξης. Ήλθε από το γαλλ. plage, δάνειο από ιταλ. spiaggia «πλαγιά-ακρογιαλιά», που προήλθε από μεσαιωνικό λατινικό plagia «επικλινές έδαφος», το οποίο ανάγεται στο αρχ. ελλην. πλάγια (τα), «πλευρές» (κυρίως στρατιωτικός όρος), ουδ. του επιθ. πλάγιος.

Και βέβαια δεν νοείται καλοκαίρι χωρίς τουρισμό και τουρ (ομόρριζα τα τουρνέ και τουρνουά). Αλλά πόσο γνωστό είναι στους μη ειδικούς ότι όλες αυτές οι γαλλικές λέξεις (tour, tourisme, tournee, tournoi) που πέρασαν στην Ελληνική (στην Αγγλική και σε άλλες γλώσσες) είναι προϊόν δανεισμού από την ελλην. λέξη τórνος. Αυτή η αρχαία ελλην. λέξη, μέσω πάλι της Λατινικής (tornus και ρ. tornare «γυρίζω τον τροχό, τον τórνο»), έδωσε το γαλλ. tourner «περιστρέφω, γυρίζω» απ' όπου το tour. Έτσι ο τórνος επέστρεψε στην Ελληνική ως τουρ.

Ο κατάλογος τέτοιων λέξεων (αντιδανείων) είναι μακρός και ο σχολιασμός θα έπαιρνε πολλές σελίδες. Εδώ θα δώσω μερικές νύξεις μόνο. Θα αναφέρω ότι το γάμπα και το ζαμπόν ξεκίνησαν από το ελλην. καμπή! Το γαρύφαλλο από το καρυόφυλλο, ο τζίρος από το γύρος, το μασίφ από το μάζα , το κάλμα από το καύμα, ο καναπές από το κωνώπιον (κώνωψ), το κανόνι από το κάννη, το καντίνα από το κανθός, το κορδόνι από το χορδή, το κουπόνι από το κόλαφος (κόλαφος - όψιμο λατ. colaphus- παλ. γαλλ. colp -coup), το κρετίνος από το Χριστιανός , τα λαζάνια από το αρχ. λάσανον («τρίποδας ως βάση αγγείων και δοχείων»), το λατέρνα από το λαμπτήρ, η μάντολα από το αμύγδαλο, η μαρμελάδα από το μελίμηλο, το μπαρούτι από το πυρίτις, τα μπόρα και μπουρίνι από το Βορράς, τα μπαλλέτο - μπάλλος από το αρχ. βαλλίζω, το μπουάτ από το πυξίς («κουτί»), το μπουτίκ από το αποθήκη, ο συνδικαλισμός από το σύνδικος, το ταξί από το ταξίμετρο, το σενάριο από το σκηνή, η πόζα από το παύσις κ.λπ. Αυτά είναι μερικά ενδεικτικά μόνο παραδείγματα.

Επειδή υπάρχει κίνδυνος να σκεφθεί κανείς πως πρόκειται για «φτειαχτές ετυμολογίες» (παρετυμολογίες) κατά το πρότυπο του Έλληνα πατέρα της Βαρδάλου στο «Γάμος α λα

Η «παλιννόστηση» των λέξεων

Συντάχθηκε απο τον/την Μάνος Στεφανάκης
Πέμπτη, 14 Νοέμβριος 2013 23:02

Ελληνικά»!.., σπεύδω να διασαφήσω ότι τα παραδείγματα προέρχονται από τον χώρο της επιστημονικής ετυμολογίας και βρίσκονται σε όλα τα αξιόπιστα ετυμολογικά λεξικά ή ερμηνευτικά λεξικά με ετυμολογία. Για όσες λέξεις έχουν σχέση με την Αγγλική μια πρόχειρη ματιά στο Λεξικό που ανέφερα (Random House- Webster) ή άλλα συναφή Λεξικά θα πείσει τον αναγνώστη περί της αληθείας των λεγομένων.

Ο κ. Γεώργιος Μπαμπινιώτης είναι καθηγητής της Γλωσσολογίας, πρόεδρος του Ελληνικού Ιδρύματος Πολιτισμού, τέως πρόεδρος του Πανεπιστημίου Αθηνών.

Πηγή: Εφημ. «ΒΗΜΑ» 13.9. 2009